

Till dig som är ung

Sluta leta - samlar alla dina viktiga papper här!

Redan som ung får du många viktiga papper som du behöver spara och som det är bra att ha ordning på. Det är just dessa papper du ska samla här. Det kan gälla skola, utbildning, anställning, kontakter med banken, försäkringar, kvitton på större inköp m m.

Vi ger förslag på innehåll till 15 av pärmen 20 flikar. På försättsbladet till varje flik ger vi exempel på papper som kan sättas in. Exempelen markeras med **·** och **fetstil**.

I vissa fall ger vi ytterligare information, t ex när det gäller bank, studiehjälp och skatter. Meningen är att du ska kunna använda den här pärmen under flera år. Tänk därför på att en del av faktauppgifterna kan bli inaktuella och behöva uppdateras.

Längst bak i pärmen kan du sätta in några plastfickor som du kan ha till handlingar som du inte vill vika eller göra hål i.

Vårt förslag till indelning och våra exempel på papper att sätta in i pärmen passar naturligtvis inte alla - ändra själv så att pärmen fungerar bra för just dig.

Lycka till med din "samlare" för viktiga papper!

Institutet för Privatekonomi
Swedbank

Innehåll

<u>Skola - Utbildning</u>	<u>1</u>
<u>Betyg</u>	<u>2</u>
<u>Anställning</u>	<u>3</u>
<u>Lön</u>	<u>4</u>
<u>Sjukdom - Försäkringskassan</u>	<u>5</u>
<u>Skatt - Deklaration</u>	<u>6</u>
<u>Bank</u>	<u>7</u>
<u>Sparande</u>	<u>8</u>
<u>Försäkringar</u>	<u>9</u>
<u>Bostad</u>	<u>10</u>
<u>Studiehjälp - Studiemedel</u>	<u>11</u>
<u>Fasta utgifter - Ordning på pengarna</u>	<u>12</u>
<u>Kvitton - Garantier - Bruksanvisningar</u>	<u>13</u>
<u>Fritid</u>	<u>14</u>
<u>Moped - Mc - Bil - Båt</u>	<u>15</u>

Skola - Utbildning

- Information om utbildningar.
- Telefonnummer och adresser till skolor och kontaktpersoner.
- Kopia av ansökningar till skolor och utbildningar.
- Besked om antagning.

Tänk på att till många utbildningar måste du anmäla dig långt i förväg!

Betyg

- **Betyg/Intyg** från skolor, kurser och andra utbildningar.
- **Betyg/Intyg** från anställningar.
- **Resultat från högskoleprov.**
- **CV.**

Originalbetygen bör du förvara i bankfack eller på annat säkert ställe. Innan du lägger dem där, passa på att ta några kopior och låt vidimera* dem. Då har du dem klara när du ska söka arbete eller vidareutbildning. Lägg gärna kopiorna i en plastficka, så behöver du inte göra hål i dem.

Se till att du alltid får ett betyg eller intyg från dina olika arbetsplatser. Även ett intyg eller betyg från feriearbete kan vara värdefullt när du söker arbete nästa gång - feriearbete ger också arbetslivserfarenhet.

Har du ett CV (Curriculum vitae) med sammanställning av uppgifter om dig själv och dina meriter i din dator? Gör gärna en utskrift och sätt in i pärmen.

(Mall för att skriva en CV finns bland annat i Microsoft Word.)

*Vidimera betyder att du låter en annan person intyga att kopian överensstämmer med originalhandlingen.

Vidimeras:

.....
Namnteckning

.....
Namnförtydligande

Anställning

- **Anställningsavtal.**
- **Försäkringsbesked och information** som du får avseende dina försäkringar i samband med arbete, t ex pensionsbesked, tjänstegrupplivförsäkring och olycksfallsförsäkring.
- **Kopior av dina ansökningar** till olika arbeten. Du kan även spara de svar du får. Tänk på att göra utskrifter på de ansökningar du sänder med e-post.
- **Annan information från din arbetsplats**, t ex kollektivavtal.

Det finns regler för hur gammal du måste vara för att få utföra vissa arbeten. Dessutom finns bestämmelser om övertidsarbete och arbete på s k obekväma arbetstid. Inom olika yrkesområden finns också regler om minimilön beroende på ålder. Ta reda på vilka bestämmelser som gäller för de arbeten du är intresserad av.

Samhället ger dig ett visst stöd om du inte får arbete eller om du blir arbetslös. Information och hjälp får du av arbetsförmedlingen på din ort.

Är du medlem i ett fackförbund är du automatiskt medlem i en arbetslöshetskassa. Om inte bör du se till att ansluta dig direkt till en arbetslöshetskassa.

Lön

- Lönebesked som du får vid varje löneutbetalning.
- Besked om utbetald sjukpenning.
- Kontobevis/allmänna villkor - Privat-/Ungdomskonto.
- Allmänna villkor - Bankkort Maestro/Bankkort Visa.
- Kontoutdrag.

Oavsett om du är fast anställd eller arbetar tillfälligt är det mycket viktigt att du, när du får din lön, alltid ser till att få ett **lönebesked** eller lönekvitto från arbetsgivaren. Där ser du om och i så fall hur mycket skatt som arbetsgivaren dragit från din lön.

Om du inte arbetar regelbundet kan du begära jämkning av din skatt hos Skatteverket. På skatteverket.se finns blankett att skriva ut. Du kan också läsa mer under flik 6 "Skatt - Deklaration".

Om du arbetar betalas din lön ut via en bank i de allra flesta fall. Du väljer själv i vilken bank du vill ha din lön. När du öppnar ett Privat-/Ungdomskonto får du ett **kontobevis och Allmänna villkor för inlåningskonto**. Du får också ett noteringshäfte där du själv kan notera alla uttag och insättningar. På kontot kan du genom automatiska överföringar sedan samla alla dina inkomster, t ex lön, studiemedel och sjukpenning.

Med ett bankkort anslutet till ditt konto har du tillgång till kontanter dygnet runt. Om du fyllt 18 år, har fast anställning eller sätter in ditt studiebidrag/-lån på ditt konto, kan du ansöka om ett bankkort för att även kunna betala med i affärer. Med ett bankkort kan du också ta ut kontanter i de flesta andra bankers uttagsautomater. För att du lätt ska komma åt pengar på utlandsresan är bankkortet anslutet till Visa.

Bankkort Visa Ung är ett kort för dig som fyllt 13 år. Kortet kan användas för betalning i butiker med direkt uppkopplade terminaler och för uttag i automater, både i Sverige och i utlandet. Vid anslutning får du **Allmänna villkor** som du kan spara här.

Sjukdom - Försäkringskassan

- **Kvitton** från besök på vårdcentral eller hos läkare.
- **Receptsammanställning:** På apoteket kan du få en utskrift som visar de läkemedel du ordinerats och hur mycket du har möjlighet att lösa ut.
- **Vaccinationskort.**
- **Högekostnadskort.**
- **Andra papper som rör din hälsa**, t ex anteckningar om barnsjukdomar.
- **Europeiskt sjukförsäkringskort** som ger dig rätt till sjukvårdsförmåner när du vistas tillfälligt i ett annat EU/EES-land. Beställs hos Försäkringskassan och är giltigt i tre år.

Vid sjukdom får du sjuklön från din arbetsgivare. Den första sjukdagen får du dock ingen ersättning alls - det är en s k karensdag. Sjuklönen uppgår till en viss procent av din vanliga lön. Om du är sjuk mer än 14 dagar i sträck gör arbetsgivaren sjukanmälan till Försäkringskassan. Från och med dag 15 betalar Försäkringskassan ut sjukpenning, som grundas på den lön du har. Du fyller i din aktuella inkomst på försäkran som du skickar till Försäkringskassan. Du blir automatiskt inskriven vid Försäkringskassan vid 16-årsålder om du är bosatt i Sverige.

När du är sjuk ska du kontakta din arbetsgivare. Om du är sjuk i mer än sju dagar måste du dessutom lämna ett läkarintyg till din arbetsgivare.

Större delen av din sjukvård, t ex läkarbesök eller sjukhusvård, betalas genom sjukvårdsersättningen - en försäkring som sköts av Försäkringskassan. Du betalar själv en patientavgift.

Om du måste besöka läkare ofta finns en gräns för hur mycket du högst måste betala under en tolv månadersperiod, ett högekostnadsskydd. Även för receptbelagda läkemedel finns ett motsvarande skydd. Om du har ett **högekostnadskort** kan du förvara det i en plastficka som du sätter in här.

Patientbrickan, som du kanske får första gången du besöker en vårdcentral eller ett sjukhus, kan vara bra att ha i plånboken.

Vill du veta mer ring Försäkringskassans servicetelefon 020-524 524 eller gå in på www.forsakringskassan.se.

Skatt - Deklaration

- **Kopia på inkomstdeklaration med skatteuträkning.**
Inkomstdeklarationen skickas ut under april och ska vara inlämnad till Skatteverket senast i början av maj. Om du deklarerar på nätet kan det vara bra att göra det i god tid för att undvika ev överbelastning.
- På deklarationsblanketten finns förtryckta uppgifter om dina arbetsinkomster, ränteinkomster och ränteutgifter. Om du pensionssparar finns uppgifter om sparande i Individuellt Pensionssparande alternativt inbetald pensionsförsäkringspremie. Kapitalvinster eller kapitalförluster finns angivna då det har gått att beräkna. Äger du en fastighet finns uppgifter om fastighetens taxeringsvärde.
- Spara en kopia av deklarationen och eventuella bilagor i minst sex år.
- **Kontrolluppgifter.** Från arbetsgivare, Försäkringskassan, banker, kreditinstitut, försäkringsbolag och fondbolag får du kontrolluppgifter vid årets början. Det är på grundval av dessa uppgifter som den förenklade deklarationen upprättas och som skatteuträkningen görs.
- Kontrollera att uppgifterna stämmer, t ex att arbetsgivarens uppgifter stämmer med dina lönebesked, att uppgifterna från Försäkringskassan om ev utbetald sjukpenning stämmer med de uppgifter du fått tidigare, att pensionspremie/inbetalt pensionssparande är rätt osv.
- Kontrollera också att anskaffningsvärdet på sålda fondandelar är beräknat efter bästa möjliga metod.
- Både arbetsgivare och ränteutbetalare, t ex bankerna, är skyldiga att dra skatt på lön resp ränta. På ränta dras 30 procent i skatt före utbetalning.
- **Slutskattebesked och skattekontoutdrag.** Slutskattebesked och skattekontoutdrag skickas i regel ut i juni eller augusti. Vissa får vänta till september. Om inga ändringar eller tillägg gjorts i inkomstdeklarationen så kommer skatteberäkningen att vara densamma som den du fick i april.
- Alla som är skyldiga att betala skatt har ett skattekonto hos Skatteverket. På skattekontot bokförs alla inbetalningar av skatt, t ex preliminär skatt, A-skatt, räntor från bank, inbetalningar som du själv gör till ditt konto. Kontoutdraget som skickas ut samtidigt som slutskattebeskedet redovisar ställningen på ditt konto. Överskott betalas ut automatiskt, underskott måste vara inbetalt och bokfört hos Skatteverket senast på förfallodagen som står på kontoutdraget. Du får ränta om du har överskott och får betala ränta om du har underskott. Räntan räknas dag för dag. Den är inte avdragsgill/skattepliktig.

- **Korrespondens med Skatteverket.** Ta alltid kopior av brev och svar som du skickar till Skatteverket.
- **Kopia på jämningsansökan och jämningsbeslut.** Du kan ansöka om jämkning av preliminär skatt för att undvika överskott eller underskott på ditt skattekonto. Det är lämpligt att begära jämkning om du inte arbetar helt kalenderår, har inkomster från flera arbetsgivare, betalar räntor på lån och/eller sparar i pensionssparande. Då får du fylla i en blankett där du talar om hur mycket du räknar med att tjäna under året. Sedan räknar Skatteverket ut hur mycket preliminär skatt din arbetsgivare ska dra av från din lön. Om du har ett arbete vid sidan om skolan/studierna finns en speciell blankett.
- För att arbetsgivaren inte ska dra skatt från din lön, om den är mindre än grundavdraget för hela året, kan du fylla i en speciell blankett som du kan lämna direkt till arbetsgivaren. Den finns att skriva ut på skatteverket.se.

Bank

Inkomster och betalningar

- **Kontoutdrag** med uppgift om transaktioner och behållning på ditt Privat/Ungdomskonto kan du sätta in här.
- **Årsbesked** som visar behållningen på alla dina konton och hur stora dina eventuella skulder var vid årsskiftet, samt hur mycket ränta du har fått eller betalat under året.
- **Kvitto** på kontant insättning på konto. Dessa bör du spara minst ett år.
- **Förteckning över överföringsuppdrag.**
- **Bankfackskontrakt (kopia)** som du får när du skaffar bankfack.

I bankfacket förvarar du värdesaker som du inte vill/bör ha hemma, t ex smycken, testamente, köpebrev, försäkringsbrev och originalbetyg.

Förteckning över ditt lösöre i bostaden och foton på värdefulla saker du har hemma bör du också förvara i bankfack. Det är viktigt att ha en förteckning om du skulle råka ut för inbrott eller brand. En **kopia på förteckningen** är bra att förvara under den här fliken.

Lån och krediter

- **Låneavtal - skuldebrev eller kontrakt** (kontokrediter) där avtalet mellan dig och kreditgivaren regleras, t ex lånebelopp och räntesats. **Allmänna villkor** reglerar avtalet generellt, t ex uppsägningstid.
- **Kopia på pantförskrivning eller borgensförbindelse** som du får om du lämnat säkerhet för ett lån. Att gå i borgen innebär att du lovar att betala tillbaka lånet om låntagaren inte klarar det.
- **Avier och kvitton på låneinbetalningar.**

När du behöver låna är det bra att undersöka villkoren för olika lån. Kostnaden, den effektiva räntan, kan variera mycket. Även om den löpande räntan verkar låg kan det finnas andra avgifter som påverkar lånets totala kostnad. För att du ska ha en chans att jämföra olika lån har Konsument-kreditlagen en regel som säger att en kreditgivare alltid måste ange den effektiva räntan. Den effektiva räntan visar lånets sammanlagda kostnader (aktuell ränta + övriga avgifter) per år uttryckt i procent.

För alla typer av lån gör banken/kreditinstitutet en kreditprövning, d v s bedömer om du kan betala lånet och att eventuell säkerhet är godtagbar. Redan när du ser dig om efter en bostad kan du ansöka om lånelöfte. För att lånelöftet ska gälla den dag du vill låna pengar får inte din ekonomi eller säkerheten för lånet få ha förändrats.

Sparande

- Via Internetbanken, uttagsautomater och telefonbanken kan du få besked om transaktioner och saldon på dina konton. Har du tjänsten telefonbanken självbetjäning kan du ansluta dig till **Snabbsaldo** och få saldot uppläst i din mobiltelefon.
- **Avräkningsnota/bekräftelse** som du får när du köper och säljer värdepapper, t ex fondandelar, obligationer eller aktier ska du spara för att ha som underlag när du ska deklarerat kapitalvinst/kapitalförlust.
- **Besked** om innehav av fondandelar och om det aktuella värdet när du gjort en fondaffär. Minst en gång per år får du information om ditt totala fondinnehav
- **VP-avier och årsbesked.** Äger du aktieindexobligationer, privatobligationer, premieobligationer eller aktier, har du ett VP- konto där dina värdepappersinnehav registreras.
- **Pensionsförsäkringsbrev eller pensionssparavtal som du får när du börjar pensionsspara.** Förvara originalet i bankfack och sätt in en kopia här i pärmen. Vid varje årsskifte får du en kontrolluppgift på inbetald premie/inbetalt sparande. Den sätter du in under flik 6.
- **Utskrift av överföringsuppdrag** kan du förvara här

Spara på bankkonto*

Det finns många alternativ för sparande. Fördelarna med banksparande är att dina pengar är lättillgängliga och att pengarna förräntas utan risk.

Spara i värdepappersfonder*

Ett alternativ till banksparande är fondsparande. En värdepappersfond består av värdepapper i form av t ex aktier eller obligationer. Här kan du spara genom att sätta in pengar varje månad eller genom ett engångsbelopp.

✕ *Korta räntefonder.* För sparande på kort sikt och med låg risk. Ger normalt något bättre ränta än banksparande. Fonden placerar i ränte-bärande papper, t ex statskuldväxlar och certifikat samt korta stats- och bostadsobligationer.

*Be banken föra över ditt sparande genom automatisk överföring!

✘ *Långa räntefonder.* För sparande på litet längre sikt, dvs mer än 1,5 år. Kursen kan sjunka tillfälligt så det bör inte vara ett sparande som du kan behöva komma åt snabbt. Ger normalt ännu bättre ränta på flera års sikt än korta räntefonder. Fonden placerar främst i stats- och bostadsobligationer.

✘ *Aktiefonder.* För sparande på lång sikt. Sprid risken genom att spara regelbundet i flera olika fonder och sälj av i god tid vid några olika tillfällen innan du behöver använda ditt sparande. Att spara i en aktiefond är ett bra alternativ om du vill placera pengar i aktier men inte är intresserad eller kan tillräckligt om aktiemarknaden. Fondförvaltarna har experter som placerar fondens pengar på svenska och utländska börser. Du får en aktiv förvaltning och bevakning. Du kan välja fonder med inriktning på en viss bransch eller ett visst land eller fonder med bred placering i många branscher och länder.

Aktiesparande har på lång sikt varit bättre än räntesparande.

Spara i enskilda värdepapper

✘ En aktie är en andel i ett aktiebolag. Är du intresserad av att följa börsens utveckling kan du placera själv i enskilda aktier. Risken att du förlorar pengar är större än med andra sparformer, men genom att placera i många av de stora börsbolagen och ha ett långsiktigt perspektiv har du möjlighet att få bra tillväxt på ditt sparande. Det svåraste är ofta att bestämma vid vilken tidpunkt och till vilken kurs det är lämpligt att sälja.

✘ Privatobligationer ges i första hand ut av bolåneinstitutet när de lånar pengar men säljs också på andrahandsmarknaden, SOX. En privatobligation löper på viss tid. Du kan välja mellan olika löptider. Du köper dem till en marknadsbestämd effektiv ränta och om du behåller obligationen tiden ut vet du alltså exakt vilken avkastning du får. Det finns obligationer där du får räntan utbetalad varje år, s k kupongobligationer, och obligationer där räntan betalas ut först när du säljer eller löser in dem, s k nollkupongare.

✘ Premieobligationer ges ut av Riksgäldskontoret, dvs staten. I stället för att få ränta på premieobligationerna lottas räntan ut några gånger per år. På de flesta obligationer utgår en garanterad vinst om du har t ex 50 st i nummerföljd. Vinsterna är befriade från vinstskatt. Du kan köpa dem både vid utgivningstillfället och på en andrahandsmarknad. Obligationerna registreras på ett VP-konto i ditt namn hos VPC, Värdepapperscentralen, precis som andra värdepapper.

✘ SPAX, är en aktieindexobligation där du är med på aktiemarknaden utan den risk som det vanligen innebär. Det du kan förlora är den högre avkastning som du kanske kunnat få på en alternativ placering. Du är alltid garanterad att på förfallodagen få tillbaka minst ett förutbestämt fast belopp.

Spara till pensionen

Till din pension bör du spara på olika sätt. Du kan t ex spara i avdragsgillt sparande; individuellt pensionssparande i bank och pensionsförsäkring. Då får du dra av beloppet du sparar från dina tjänsteinkomster innan skatten beräknas. Du får dra av upp till 12 000 kr per år. Du får ta ut pengarna tidigast vid 55 års ålder och kortaste utbetalningstid är 5 år. Vid uttaget beskattas pengarna som förvärvsinkomst. Du kan komplettera pensionssparandet med vanligt sparande i t ex aktiefonder, som då inte är avdragsgillt men å andra sidan inte inkomstbeskattas vid uttag.

Försäkringar

- Försäkringsbrev.
- Villkor.
- Kvitton.
- Meddelanden om ändringar av olika slag. Kopior på skadeanmälan.

Det är mycket viktigt att du har ett ordentligt försäkringsskydd både för dig själv och din bostad, liksom för andra saker som du är rädd om. Det är tyvärr inte så ovanligt, speciellt när ekonomin är ansträngd, att man struntar i att betala sina försäkringar eller rent av inte ens skaffar de försäkringar man behöver. Se till att du inte gör så! Då blir du mycket sårbar om något händer dig själv eller din egendom. Planera därför din ekonomi så att du alltid har pengar till dina nödvändiga utgifter. Ett sätt är att betala premier månadsvis. Om det skulle underlätta för dig så tala med ditt försäkringsbolag.

Personförsäkringar

Många kommuner försäkrar sina skolelever bara under skoltid och bara för olycksfall. De flesta olyckor inträffar dock under fritiden. Det är också så att bland barn och ungdomar som blir invalidiserade är orsaken oftare sjukdom än olycksfall. De flesta försäkringsbolag har en speciell försäkring som gäller både olycksfall och sjukdom för barn och ungdomar.

Om du fortfarande går i skolan hör efter med dina föräldrar hur ditt försäkringsskydd är ordnat.

Om du är anställd bör du kontrollera med din arbetsgivare vilket försäkringsskydd du har genom din anställning. Kanske måste du komplettera det skyddet. Din fackförening kan också ha värdefull information att ge.

Hemförsäkring

När du skaffar eget boende måste du se till att du har en bra hemförsäkring. Om ditt hem skadas, t ex genom vattenläckage eller brand, eller om du råkar ut för inbrott kan det annars bli mycket dyrt för dig. För att få ut ersättning på hemförsäkringen gäller att du ska ha varit normalt aktsam. Vid inbrott ska t ex din dörr ha varit låst. Det är också bra om du sparar kvitton på det du köper. Fotografera gärna det du har. Öppna skåp och lådor och ta några bilder som du sedan lägger i bankfack. Kontrollera villkoren i din försäkring. Hur stor är självrisken? Vad gäller vid resa utomlands? Vad gäller för t ex särskilt värdefulla föremål?

Kortförsäkringar

Med de flesta bank-, betal- och kreditkort följer en kompletterande reseförsäkring med avbeställningsskydd för resor. Läs noga igenom vad som gäller för just ditt kort.

Övriga försäkringar

Försäkring för husdjur kan du sätta in här eller under en tom flik, där du också samlar andra papper som gäller ditt husdjur. Försäkring för fordon för varar du här eller under flik 15 "Moped-Mc-Bil-Båt".

Bostad

- **Kopia av anmälan till bostadsförmedlingen** som du får när du ställer dig i bostadskö.
- **Hysesavtal.** Förvara gärna en kopia här och lägg originalet i bankfack.
- **Kopia av köpeavtal.** Har du köpt en bostadsrättslägenhet får du ett köpeavtal. Förvara originalet i bankfack.
- **Kvitton** på hyresinbetalningar.
- Är du medlem i en bostadsrättsförening kan du förvara **protokoll och stadgar** samt annan viktig information här.
- **Kopia** på ansökan om bostadsbidrag

Eftersom det kan vara svårt att få tag på en lämplig bostad på många håll i Sverige gäller det att själv vara aktiv och planera i tid. Normalt får du ställa dig i kommunal *bostadskö* när du fyllt 18 år. Kom ihåg att din anmälan i regel ska förnyas varje år. I en del kommuner får du betala avgift för att stå i kö. Bestämmelserna för bostadsköerna kan variera mellan olika kommuner. Ta reda på vad som gäller där du bor. Du kan också ställa dig i bostadskö hos många bostadsföretag. Vid privat förmedling är det vanligt med en viss förmedlingsavgift.

Att hyra bostad i andra hand är relativt vanligt bland ungdomar. Såväl en hyresrätt som en bostadsrätt kan hyras i andra hand. I båda fallen ska hyresvärden eller bostadsrättsföreningen godkänna uthyrningen. Hyr du lägenhet "svart", dvs utan godkännande, har du i princip inga rättigheter och riskerar att bli utkastad. Den som hyr ut "svart" riskerar att bli uppsagd.

Om du hyr ut i andra hand se då till att hyresgästen inte får besittnings-skydd, dvs rätt att behålla din lägenhet efter hyrestidens slut. Kontakta hyresnämnden för att få den blankett där du avtalar bort besittningsskyddet för din hyresgäst.

Bostadsbidrag

Är du under 29 år och har eget hyreskontrakt har du möjlighet att få bostadsbidrag. Hur stort bidraget kan bli beror bl a på bostadsytan, hyran och inkomsten. Bostadsbidraget är maximerat

Studiehjälp - Studiemedel

- Kopia av studiemedelsansökan.
- Information från CSN (Centrala Studiestödsnämnden).
- Årsbesked från CSN.
- Information från banken angående studiehjälp/studiemedel, t ex "Ungdomsekonomen".

Om du väljer att studera vidare efter grundskolan, t ex på gymnasieskola eller högskola, kan du få bidrag och lån från staten i form av studiehjälp och studiemedel.

Studiehjälp

Studiehjälp får du om du är mellan 16 och 20 år och läser på heltid i gymnasieskola, inom kommunal eller statlig vuxenutbildning eller på folkhögskola.

Studiehjälpen består av studiebidrag samt i vissa fall inackorderingstillägg och extra tillägg. Studiebidrag får du utan särskild ansökan, men för att få de andra delarna måste du ansöka hos studiestödsnämnden. Inackorderingstillägg och extra tillägg är behovsprövade bidrag. De prövas mot familjens inkomst.

Studiehjälpen är ett bidrag, dvs du behöver inte betala tillbaka det du fått.

Studiemedel

Studerar du vid högskola, universitet eller bedriver annan eftergymnasial utbildning kan du få studiemedel. Du kan också få studiemedel om du studerar vid gymnasieskola, folkhögskola, kommunal eller statlig vuxen-utbildning - om du är över 20 år. För studier utomlands kan studiemedel också beviljas.

Studiemedel består av studiebidrag och studielån. Rätten till studiemedel prövas mot den inkomst du har. Överstiger din inkomst vissa gränser minskas studiemedlen; bidrag och lån minskas proportionellt.

Du behöver inte ta ut hela totalbeloppet. Du kan t ex välja att bara ta ut bidragsdelen eller bidragsdelen plus en mindre del av lånedelen.

Studiebidraget är ett bidrag, men studielånet ska du betala tillbaka, normalt på 25 år.

Mer information får du på www.csn.se.

Fasta utgifter - Ordning på pengarna

- Räkningar – fasta utgifter.
- Autogirobekräftelser.
- Tidningsprenumerationer.

Samla här **räkningarna** på dina fasta utgifter tillsammans med **kvitton** på att du har betalt dem. Kvitton på vissa fasta utgifter, t ex för bostad, bil och försäkring, kan du förvara under respektive flik.

Många betalningsmottagare är anslutna till autogiro. Med fullmakt från dig betalas räkningarna automatiskt på förfallodagen från det konto du valt. **Autogirobekräftelser** sparar du här.

Räkningar som inte går via autogiro betalar du enklast och billigast hemifrån via Internet eller med girobetalning. Du som är ansluten till en internetbank har möjlighet att ta emot e-fakturor. På dessa är alla nödvändiga uppgifter förtryckta, vilket gör det mycket enkelt att genomföra en betalning. E-fakturor kan erhållas från många större företag. Datautskrift/kopia på betalorder tillsammans med kontoredovisningen är ditt kvitto. Har du lån i bank är det enklast att låneinbetalningarna dras direkt från ett konto i banken. Detsamma gäller årsavgiften du ska betala om du har bankfack.

Ordning på pengarna

Det är viktigt att ha ordning på sin ekonomi så att pengarna räcker till det man verkligen vill ha och behöver. Har du tänkt på att om du ökar din arbetsinkomst med en krona, försvinner en del av den i skatt. Om du däremot avstår en utgiftskrona, förbättras din ekonomi med hela kronan! Att ha kontroll över utgifterna är alltså ett bra sätt att förbättra sin ekonomi och kunna förverkliga sina drömmar. En bra början är att se hur stora fasta utgifter du har, dvs hur uppbounden du är av förutbestämda utgifter.

Ofta är de fasta utgifterna, t ex försäkringar, lån och telefon, ojämnt för-delade över året. Därför upplever du kanske ibland att pengarna inte vill räcka vissa månader. Det här kan du komma till rätta med genom att fylla i schemat för fasta utgifter (se nästa blad). Gå igenom dina räkningar ett år bakåt i tiden och utgå från de beloppen. Avrunda gärna litet uppåt och fyll i beloppen i schemat under respektive rubrik och månad. Vill du ha en för oförutsedda utgifter, kan du sätta av en summa under "övrigt".

Summan av alla utgifter delar du med tolv. Då får du reda på den genomsnittliga fasta utgiften per månad. Be banken dra den summan (gärna avrundad litet uppåt) direkt från ditt Privat-/Ungdomskonto till ett annat konto. Pengarna på det kontot ska du bara använda till de utgifter du angett i

schemat. Tillkommer en utgift måste du givetvis öka månadsinsättningen i motsvarande mån.

Om du sparar regelbundet, kan du be banken dra en bestämd summa varje månad automatiskt. Det kan vara lämpligt att ha olika sparkonton/ sparformer beroende på vad du sparar till.

För att få en översikt över hela din ekonomi bör du även se på dina andra utgifter och naturligtvis på dina inkomster. Först då ser du om dina pengar räcker till det dagliga och om och i så fall hur mycket du har möjlighet att spara.

Har du inte kontroll över hur stora dina rörliga utgifter är, kan du få vägledning i "Ungdomsekonomen" som finns på ditt bankkontor eller av "Levnadskostnader" swedbank.se/vardagsekonomi.

INKOMSTER	kr/mån	
Studiemedel	
Lön, netto, din egen	
-"-, -"- , sambo/make/maka	
Barnbidrag, studiebidrag	
Underhållsstöd, underhåll*	
Bostadsbidrag	
Övriga inkomster	
SUMMA MÅNADSINKOMSTER
RÖRLIGA UTGIFTER	kr/mån	
Livsmedel inkl arbetslunch	
Tvätt, rengöring, pappersvaror	
Hälsovård, hygien, hårvård	
Kläder, skor	
Resor till skolan/arbetet	
Bensin, underhåll av bil, mc	
Alkohol, tobak	
Övriga utgifter	
SUMMA RÖRLIGA UTGIFTER	
SUMMA FASTA UTGIFTER	
SUMMA SPARANDE/MÅNAD
ÖVERSKOTT/UNDERSKOTT		+/-

För att göra en plan kan du skriva ut "Min budget" på swedbank.se/vardagsekonomi och på ekonomikompassen.se hittar du både budgetverktyg och Kunskapsbank som ger svar på en hel del bankfrågor.

*för dig som har barn och är separerad från barnens andra förälder.

Kvitton - Garantier - Bruksanvisningar

- **Kvitton** på större inköp. Bra att ha kvar vid eventuella byten eller reklamation.
- **Garantisedlar.** Se till att garantisedeln blir ifylld av försäljaren. Kontrollera alltid vad garantin täcker och hur länge den gäller. Ibland gäller även kvittot som garantisedel, så kom ihåg att spara det.
- **Bruksanvisningar.**

Hur länge ska du spara kvitton?

- 3 år.** Gäller alla kvitton på vanliga inköp. Den du köpt av har högst tre år på sig att kräva betalning. Det här är ditt bevis. Dessutom har du rätt att inom tre år klaga på varan om du upptäcker något fel. Har du betalat via internet kan det vara klokt att skriva ut kontoutdrag eller kvittens.
- 6 år.** Gäller självdeklarationer och kvitton som hör till avdrag du gjort. Skatteverket kan eftertaxera dig upp till sex år efter inkomståret om det skulle dyka upp något. På samma sätt kan du begära omprövning av en deklARATION inom den tiden.
- 10 år.** Gäller betalning av lån. Ett lån, ett skuldebrev, har en preskriptionstid på tio år. Det innebär att du behöver ha kvar kvitton på att du betalat så pass länge.

Fritid

- Medlemskort.
- Kvitton på betalade medlemsavgifter.
- Information från föreningar och klubbar.
- Pass (i plastficka).
- **Europeiskt sjukförsäkringskort** som ger dig rätt till sjukvårdsförmåner när du vistas tillfälligt i ett annat EU/EES-land. Beställs hos Försäkringskassan och är giltigt i tre år.
- **Utlandsresekort** som brukar följa med hemförsäkringsbrevet. Kortet innehåller ofta ett formulär på engelska som ska fyllas i av den läkare som behandlat dig på plats om du blir sjuk eller skadas.
- **Licensförsäkring** från din idrottsförening. Om du deltar i sporter där tävlingar ingår, bör du kontrollera att din olycksfallsförsäkring gäller även vid detta tillfälle.
- Övriga papper som gäller dina fritidsintressen.

Moped - Mc - Bil - Båt

- Köpeavtal.
- Registreringsbevis.
- Försäkringsbrev samt kvitton på betalda försäkringspremier.
- Besiktningsprotokoll.
- **Andra kvitton**, t ex på fordonsskatt, reparationer och större inköp till ditt fordon.

Innan du skriver på ett köpeavtal ska du vara medveten om vad detta avtal innebär och vilka villkor som finns. Avtal är nämligen bindande och det kan blir dyrbart för dig om du ångrar dig efter köpet. Du ska även vara säker på att du köper fordonet av rätt ägare och att fordonet är slutbetalt.

I bilen ska du ha en blankett för skadeanmälan om du skulle bli inblandad i en trafikolycka.

Schema för fasta utgifter och sparande

(Hör till Flik 12)

	Jan	Feb	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Aug	Sept	Okt	Nov	Dec	Summa totalt	Noteringar
Lån (ränta amortering)														
Övriga skulder, t ex studielån														
Hyra														
Ei														
Försäkring, hem														
Försäkring, person														
Telefon, tv, tidning, betaltjänst														
Föreningsavgifter														
Fackförening, a-kassa														
Barnomsorg, underhåll														
Fordon (skatt, försäkr, besikt)														
Övrigt nödvändigt														
Summa fasta utgifter/månad													**	
Sparande, långsiktigt, t ex bospar*														
Sparande, kortsiktigt														
Annat sparande*														
Summa fasta utgifter/månad inkl sparande														

* Be banken föra över sparandet till dina olika sparformer genom automatisk överföring.

** Dividera denna summa med 12 (mån). Då får du fram hur mycket banken ska föra till ditt konto för fasta utgifter.